

для успішного виконання поставлених перед ними завдань, сприятиме не тільки кращому засвоєнню програмового матеріалу, але й матиме вплив на весь процес навчання.

Список літературних джерел

1. Андрушко Я.С. Психокорекція : навч.-метод. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
2. Белявська О.О. Використання нейролінгвістичного програмування в навчанні. Ефективна комунікація між викладачем та студентом. Національний університет «Острозька академія», м. Острог. Наукові записки. Серія «Педагогіка і психологія». Випуск 15. С. 7–12.
3. Бойчук М.П. Теоретичний аналіз підходів до вивчення репрезентативних систем в психологічній науці. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2012. №1032. С. 45–49.
4. Пьюселік Ф., Древіцька О. Методологія психологічної роботи з ветеранами і бійцями АТО. Збірник наукових праць співробітників Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика. 2015. Вип. 24 (1). С. 655–660.
5. Свириденко О.М. Використання особливостей репрезентативних систем студентів для успішного засвоєння інформації. Вісник №1. С. 59–62. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/alexi,+3549-9356-1-CE%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/alexi,+3549-9356-1-CE%20(5).pdf) (дата звернення: 23.05.2024).

Дзюба Тетяна Михайлівна
доцент кафедри кризової психології
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
м. Полтава

ДИТЯЧА ТРАВМА : ОЗНАКИ, МІФИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ВІКОВИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Переживання подій, загрозливих життю дитини, що приносять шкоду їй самій або її сім'ї, раптова втрата будинку чи руйнування найближчого оточення, насильницька смерть або поранення людей на її очах, викликають у дитини психологічну травму. Вплив травматичної події на психіку дитини залежить від її віку, стадії розвитку, конституції, життєвого досвіду. Сімейне та культурне оточення також впливають на характер прояву травми.

Мета статті – визначити зміст та ознаки дитячої травми та суттєві відмінності цього виду травми від дорослої травми

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових розвідок показує, що у термінології зазначеної проблеми вирізняють поняття-синоніми «дитяча травма», «інфантильна травма» або «рання травма» [4].

Інфантильна травма – це травма, що мала місце в дитячі роки та вважається причиною розвитку неврозу в подальшій життєдіяльності людини [2].

Термін позначає не лише випадки одиничних, ізольованих переживань (сексуального насильства, хірургічної операції без попередньої психологічної підготовки, раптової смерті або зникнення когось із батьків), але й тривалі переживання, такі, як оральна депривація (відлучення від груді), сепарація (розлучення) з батьками, жорстоке поведіння і навіть ненормальні сімейні стосунки.

Щоб якась подія вважалася травмою, необхідна впевненість у тому, щоб вона відбулася без будь-якого свідомого чи несвідомого бажання суб'єкта, і що наслідки цієї події абсолютно детерміновані. Як зауважує З. Фройд, усі невротичні захворювання є результатом інфантильних травм: «Кожного разу відправним пунктом невротичного захворювання є дитинство... Ми можемо легко пояснити, чому надаємо перевагу першій половині дитинства. Неврози, як ми знаємо, є розладом Его, і не варто дивуватися тому, що Его, поки ще слабе, незріле й не здатне до опору, зазнає поразки при вирішенні проблем, з якими пізніше впорається з надзвичайною легкістю... Жодна людина не позбавлена подібного травматичної

досвіду, нікому не уникнути викликаного ним витіснення» [3].

Зауважимо, що тема дитячої психологічної травми вивчається дослідниками впродовж кількох десятків років. У своїх дослідженнях вони прагнуть відповісти на питання:

Що відбувається з дитиною, коли вона втрачає матір у ранньому дитячому віці?

Як вона переживає цю втрату?

Якими є наслідки розриву емоційних відносин з матір'ю (в результаті втрати матері або тимчасового розставання з нею) для формування особистості малюка?

Як організувати ефективну та професійну психологічну допомогу дітям і дорослим людям, які живуть з цією травмою?

Спробуємо дати відповідь на зазначені питання і окреслити міфи, які так чи інакше спростовували значення періоду раннього дитинства для формування особистості.

Міф 1 : *якщо дитина втратила матір у ранньому віці (на певний час або назавжди), то це для неї не матиме серйозних наслідків, оскільки вона все одно це не буде пам'ятати.*

Більшість із нас стикалися безпосередньо або були свідками сцени, коли мати намагалася залишити дитину на піклування близьких або знайомих (чи в дитячому садочку) на час, щоб вирішити якісь власні проблеми. Дитина починала плакати, протестувати, вимагати повернення матері. Іноді це відбувається одразу ж в момент розставання з нею, або через певний час, коли дитина усвідомлює втрату. Якщо ця розлука ненадовго (2-3 години або трохи більше), то після повернення матері дитина заспокоюється, хоча і відчуває тривогу завжди, коли мати робить спроби відлучитися.

Зовсім інші патерни поведінки демонструє дитина, якщо таке розставання затягується на кілька днів або місяців?

Зауважимо, що нормальний психологічний розвиток дитини передбачає формування відповідних зв'язків і прихильностей у певний віковий період. Зокрема, до року в дитини розвивається сильна прихильність до батьків, особливо до матері, й дитина вороже реагує на спроби розділити її з батьками. Це дуже важливе явище в емоційному розвитку дитини. Згідно концепції англійського психолога та психоаналітика Джона Боулбі, для нормального розвитку немовлята і маленькі діти мають отримувати достатньо тепла і ніжності від тих, хто ними опікується. Прихильність до найближчої в емоційному плані людини (насамперед матері) формується на рівні кількох поведінкових систем і сприяє виникненню близькості з нею. Відповідні поведінкові механізми називаються *механізмами прихильності*.

Дослідження з вікової психології та психології розвитку констатують, що у період між 6 і 9 місяцями у дитини формується доволі сильний позитивний «мислинневий образ» обличчя матері. Цей образ стає таким, що обличчя інших людей дитина відторгає. Чужі обличчя викликають тривогу, оскільки дитина не може поєднати їх із обличчям матері. Зростаючи, дитина менше відторгає чужих і менше турбується з цього приводу. Діти у дитбудинках зрідка бояться чужих, бо постійно з ними стикаються.

Водночас, страх розлуки з матір'ю з'являється і досягає піку між 10 і 18 місяців. У нормі він складається з двох компонентів:

1) *почуття самотності*, коли дитина опиняється в незнайомій обстановці без матері;

2) *нездатність дитини домогтися більшої близькості з матір'ю*. Чим більше дитина прив'язана до матері, тим сильніше страх розлуки [1].

Розглянемо більш детально що саме відбувається з малюком, якого на певний час залишали без материнської турботи?

Ця тема досліджувалася Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, М. Мейн та ін. Дослідники вивчали поведінку малюків 2-3 років, які на певний час залишалися без материнської турботи в лікарні (період госпіталізації) або цілодобових дитячих установах.

Загальновідомо, що дитина віком до трьох років не відокремлює себе від матері. Материнська фігура – це їжа, безпека, задоволення всіх її фізіологічних і емоційних потреб, це те, що забезпечує її існування (сама дитина допоки цього робити не може). Із втратою матері руйнується світ дитини. Можна лише припустити в стані якого жаху знаходиться дитина. Як безпорадній і маленькій людині вижити в цьому величезному світі?

За такої ситуації світ сприймається дитиною, як загрозовий, здатний поглинути її. Особливо руйнівні наслідки цей факт має для людей, які пережили втрату матері у віці до 3-х років, коли ні психічні процеси ні механізми психологічного захисту ще не були сформовані.

Ситуація посилюється ще й тим, що в такому віці дитині не можна пояснити, що мати не покинула її назавжди, що вона повернеться, що вона її любить і буде про неї піклуватися далі, оскільки в цьому віці дитина ще погано говорить і не має сформованого понятійного апарату, а тому втрату материнської фігури вона сприймає, як катастрофу. Горе розставання з матір'ю є важким для будь-якої дитини у будь-якому віці, але особливо тяжкі наслідки мають ці події для подальшого психологічного і психічного розвитку дитиною після 3 років. Малюк може забути самі події, але ось отриманий досвід залишиться з ним і буде впливати на формування його особистості.

Переживання втрати (траур) має свої стадії та закономірності. Дослідники пропонують різну періодизацію переживання втрати (від 3-ох до 12-ти періодів за різними публікаціями) [1; 2]. Однак, більшість з них можна звести до чотирьох *основних етапів переживання втрати*. Розглянемо їх з позиції дитячого сприйняття і усвідомлення.

Особливості етапів переживання втрати дитиною

1. *Протест*. Втрата матері може усвідомлюватися дитиною відразу або через деякий час (година, через кілька годин). Дитина реагує на втрату матері сльозами, криком, гнівом. Демонструє бажання піти слідом за нею (піти на пошуки). Реакції спочатку можуть бути досить бурхливими, але поступово напруження може зменшуватися. Однак, це не означає, що малюк змирився зі втратою, він просто втомився. Уважно спостерігаючи за ним, ви побачите, що він постійно перебуває в ситуації очікування: стежить за вхідними дверима, прислухається до кроків і голосів. Періоди відносного заспокоєння можуть знову перериватися сльозами і криками, киданням іграшок, спробами боротьби з особами, які здійснюють догляд. Цей період може тривати 1-3 дні.

Мета – у будь-який спосіб повернути улюблений об'єкт.

2. *Відчай*. Реакції стають тихішими, але дитина як і раніше знаходиться в стані очікування. Однак на цій фазі вона починає втрачати надію на повернення матері і переходить в стан відчаю: все марно, вона втрачена для мене назавжди. У цей період дитина може почати відмовлятися від їжі, порушується сон, може раптово і безпричинно піднятися температура, постійно плаче, її важко відволікти і втішити. Вона вся – нещастя. Ці два періоди можуть чергуватися: надія змінюється відчаєм і навпаки. Наприкінці цього періоду дитина доходить до стану психічного і фізичного виснаження.

Період може тривати 3-4 дні.

Мета – прийняття факту втрати коханого об'єкта.

3. *Депресія та апатія*. Спостерігається відсутність зовнішніх реакцій: тихо сидить у кутку і смочає палець, не проявляє інтересу до іграшок, предметів і людей, які її оточують. Може довго лежати або сидіти на одному місці і дивитися в одну точку. Від їжі може відмовлятися або механістично її поглинати. Немає психічної і фізичної енергії, немає активності. Цей період іноді може чергуватися періодами відчаю: сльозами, протестами.

Тривалість 1-3 дні.

Мета – прийняття незворотності втрати смиренності з цим фактом.

Міф 2 : *навіть після довгої розлуки з матір'ю, дитина обов'язково упізнає її і їхні стосунки не зміняться. Це як і раніше, будуть стосунки любові і довіри.*

4. *Відчуження*. Дитина може гратися і взаємодіяти з іншими людьми, але в будь-який момент ця взаємодія може перериватися спалахами люті і деструктивної поведінки. Здається, що вона забула свою матір. Якщо вона знову з'являється в її житті на цій стадії, то дитина її не впізнає, не йде до неї на руки, а поводить себе так, ніби перед нею чужа людина, чим завдає їй страждання. Оберненість ситуації залежить від того, як довго тривала розлука і на якій стадії відчуження емоційний зв'язок з матір'ю так і не відновився. Коротка розлука (протягом декількох днів) дає більше шансів дитині і матері, хоча потрібен час для того, щоб ці стосунки відновилися і наслідки цієї розлуки, звичайно, не проходять для дитини без

слідую.

Мета – примирення: мами немає і не буде ніколи. Я буду жити без неї.

Висновки. Закономірності переживання втрати матері дитиною ідентичні періодам переживання горя дорослою людиною у ситуації смерті чи розлучення. Якщо розлука дитини з матір'ю триває від декількох годин до декількох днів, то наслідки такої розлуки для дитини можуть бути досить серйозними: плаксивість, порушення сну, відмова від їжі, агресивність тощо. У разі більш тривалого характеру розлуки (від кількох тижнів до 6 місяців) – період відчуження дитини від матері може стати незворотнім. Руйнується емоційний зв'язок – дитина переживає втрату матері, як її смерть. У цій ситуації всі функції психіки і організму зводяться до потреби забезпечити одне завдання – вижити в цьому величезному і небезпечному світі, де нікому не можна довіряти. Формується базисний особистісний дефект – неможливість встановлювати близькі емоційні зв'язки з іншими людьми.

Список використаних джерел

1. Bowlby, Edward John Mostyn. Separation: Anxiety and anger: Attachment and loss Volume 2. Vol. 2. Random House, 2010.
2. Stern M. M., Stern L. B. Repetition and Trauma: Toward A Teleonomic Theory of Psychoanalysis // Routledge, 2013. 192 p..
3. Бондаревська Л.Л., Лещенко І.Т. Вплив психічної травми на переживання суб'єкта. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. Том 31 (70) № 3 2020. С. 60-64.
4. Яценко Т.С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми. Дніпро, 2019. 283 с.

Євтушенко Світлана Кузьмівна,
студентка спеціальності 053 Психологія
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства соціально-психологічний клімат трудових колективів відіграє значну роль. Це питання і надалі набуває актуальності, оскільки постійно зростають вимоги до психологічного включення співробітника у свою трудову діяльність, ускладнюється психічна життєдіяльність людей, а також відбувається постійне зростання особистісних домагань, що, у підсумку, призводить до посилення ролі управління трудовими колективами. Соціально-психологічний клімат містить якісну складову міжособистісних відносин, яка проявляється як сукупність психологічних умов, що допомагають або навпаки перешкоджають здійсненню ефективної спільної трудової діяльності та прогресу особистості в певному колективі. Найважливіші ознаки сприятливого соціально-психологічного клімату полягають у довірі та високій вимогливості співробітників один до одного, у доброзичливій та діловій критиці, у свободі особистої думки при розгляді питань всього колективу, у відсутності тиску керівництва на співробітників та визнання за ними права прийняття необхідних колективних рішень.

Актуальність даного питання обумовлена й новими суспільно-економічними відносинами, що склалися у всіх сферах життєдіяльності; необхідністю вдосконалення системи взаємин у трудових колективах організацій, що сприяє створенню позитивного соціально-психологічного клімату – необхідної умови підвищення продуктивності діяльності працівників та компетентнісного потенціалу організації в цілому. Отже, виникає необхідність всебічного вивчення такого феномена як соціально-психологічний клімат